

Письменний Дмитро Петрович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В РАЗІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, як визначається в сучасній юридичній літературі, є комплексним, тобто міжгалузевим матеріально-процесуальним інститутом, оскільки останній передбачає поєднання регламентації як кримінально-правових підстав, так і кримінальних процесуальних форм їх застосування [1, с. 13; 2, с. 37; 3, с. 345–346]. Під звільненням особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності слід розуміти відмову держави від застосування до такої особи заходів кримінально-правового характеру за наявності підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Держава реалізує в особі суду свої повноваження, згідно з якими вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК України, від державного осуду особи, ка вчинила кримінальне правопорушення, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, встановленого законом за вчинення цього правопорушення. Звільнення від кримінальної відповідальності за своїм змістом можна охарактеризувати трьома моментами.

По-перше, не відбувається державний осуд особи, яка вчинила злочин. Не постановляється обвинувальний вирок суду, яким конкретна особа офіційно визнається винною у вчиненні злочину і який виражає негативну оцінку скоєному з боку держави.

По-друге, до винної особи не застосовується покарання, тобто вона звільняється від покладання на неї обмежень особистого, майнового чи іншого характеру, передбачених кримінальним законом в якості покарання.

По-третє, особа вважається такою, що не має судимості, оскільки вона звільнена від кримінальної відповідальності через відсутність обвинувального вироку.

Відповідно до ч. 1 ст. 286 КПК України звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Таке звільнення характеризується такими ознаками: 1) здійснюється лише за наявності у кримінальному провадженні особи, якій повідомлено про підозру;

2) передбачає передання провадження до суду, оскільки рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності вправі прийняти виключно суд; 3) відбувається констатація винуватості особи, але при цьому особа не несе передбаченої законом відповідальності; 4) застосовується лише за умови згоди підозрюваного [4, с. 376]. Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Перелік загальних випадків міститься у ст. 45-49 КК і включає: а) дійове каяття; б) примирення винного з потерпілим; в) передачу на поруки; г) зміну обстановки; д) закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності [5, с. 135–144]. Спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності, які у своїй більшості носять заохочувальний характер, при вчиненні окремих кримінальних правопорушень, передбачені статтями Особливої частини КК України.

Сутність кримінального процесуального доказування складають логічно-аналітичні операції з перевірки й оцінки судом сформованих сторонами доказів з метою встановлення підстав для кримінальної відповідальності та застосування покарання, захисту невинуватих осіб від необґрунтованого засудження, звільнення від кримінальної відповідальності шляхом використання доказів для обґрунтування і мотивування відповідних судових рішень [6, с. 238–239].

Процесуальний інститут предмета доказування займає одне із провідних місць в теорії судових доказів та науці кримінального процесу. Саме завдяки йому забезпечується зв'язок кримінального матеріального права з процесуальним та визначається перелік обставин, що підлягають доказуванню у всіх без виключення кримінальних провадженнях з метою законного і обґрунтованого їх вирішення по суті в ході досудового розслідування та судового розгляду. Предмет доказування як кримінальна процесуальна категорія ґрунтується на основних положеннях матеріального права щодо поняття та структури злочину. В процесі розслідування доказуванню підлягають всі ознаки злочину та елементи його структури, що знайшло своє відображення в ст. 91 КПК України при визначенні предмета доказування в узагальненому вигляді. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, отримали в теорії судових доказів назву загального предмета доказування. Правильне визначення цих обставин, їх всебічне, повне і об'єктивне дослідження дозволяє встановити пізнавальну програму у конкретному кримінальному провадженні, що значно підвищує

ефективність процесу доказування і є однією з передумов досягнення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Сучасна конструкція предмета доказування в пунктах 4, 5 ч. 1 ст. 91 КПК України закріпила обов'язок доказування нових видів обставин – тих, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, і тих, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Вказані обставини доповнили визначення сутності предмета доказування вказівкою на його правозахисний характер, пов'язаний із встановленням нормативного підґрунтя для забезпечення балансу державних, публічних та особистих інтересів учасників кримінального провадження. Зокрема, щодо захисту невинуватого від необґрунтованого обвинувачення або засудження, законного врахування доцільності кримінальної репресії.

Зазначимо, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК) і примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК) можна назвати «заходами компромісу у боротьбі зі злочинністю», або «альтернативними заходами», які дозволяють досягти мети органам досудового розслідування та суду по окремих кримінальних провадженнях іншим шляхом, тобто обходячи традиційну схему (початок досудового розслідування – досудове слідство – вирок та покарання – виконання вироку).

Закріплення в сучасному українському законодавстві вказаних заходів, які змінюють класичну форму реакції держави на злочинну поведінку (покарання), свідчить про те, що центр ваги кримінальної юстиції переміщується з вироку суду на ухвалу суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 288 КПК). Рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд приймає під час підготовчого судового засідання (ст. 314 КПК). Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку протягом семи днів із дня оголошення (ч. 2 ст. 395 КПК України).

Список використаних джерел

1. Див. : Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності : Звіт про виконані наукові дослідження : Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць. Випуск 15 / Ред. кол. : Ю.В. Баулін (голов. ред.) та ін. – Х. : Вид-во «Кроссруд», 2008. – С. 3–26.

2. Баулін Ю.В. Сучасне кримінальне право України: підсумки, тенденції, перспективи розвитку / Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – с. 29–42.
3. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Вибрані праці / Ю.В. Баулін. – Х. : Право, 2013. – 928 с.
4. Кримінальний процес: підручник [О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.Т. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Харків : Право, 2018. – 584 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] : за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавранюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.